

"ויזכור אלקים את נח"

נח התפלל שיזכירו אותו ישראל בתפלתם בראש השנה: "וגם את נח באהבה זכרת"

נמצא שלא היתה שום תועלת להפוך את הנהגת הקב"ה ממדת הדין למדת הרחמים, שהרי גם אז היתה מדת הרחמים ממשיכה לפעול דין מאחר שנהפכה לדין, לכן נתחכם נח להפוך בתפלתו את הדין עצמו לרחמים, כי אז אין כאן שום פעולה של דין כי אם רחמים גמורים, הן מצד השם הוי"ה והן מצד השם אלקים בבחינת: "ויזכור אלקים את נח".

תפלת נח בתוך התיבה: "הוציאה ממסגר נפשי"

עתה הבה נמשיך במסענו לברר איפה מצינו כי נח התפלל לה' בתוך התיבה, אשר כפי המבואר מדברי רש"י פעלה תפלה זו להפוך את מדת הדין למדת הרחמים, כמו שאמר הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור זי"ע (פרשתנו שנת תרפ"ו ד"ה ויזכור), שהמקור לכך הוא במדרש (ב"ר לד-א) על הפסוק (בראשית ח-זט):

"וידבר אלקים אל נח לאמר צא מן התיבה. (תהלים קמב-ח) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך, בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי. הוציאה ממסגר נפשי, זה נח שהיה סגור בתיבה י"ב חודש. להודות את שמך, לתת הודיה לשמך. בי יכתירו צדיקים, יתכללון בי צדיקיא. כי תגמול עלי, שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה".

הרי לנו דברים ברורים כי נח התפלל לה': "הוציאה ממסגר נפשי" – שיוציא אותו הקב"ה מן התיבה, ולפי המבואר מהמדרש הנ"ל פעלה תפלה זו להפוך מדת הדין למדת הרחמים, כמו שכתוב: "ויזכור אלקים את נח" – אלקים שהוא דין נהפך לרחמים, וגם בציווי על הוציאה מן התיבה נאמר: "וידבר אלקים אל נח לאמר צא מן התיבה".

אלא שיש כאן מקום להתבונן, לפי מה שמבואר בזהרה הקדוש (פרשתנו טז): כי נח היה בו פגם שלא התפלל על בני דורו להצילם ממות, כמו שהתפלל משה רבינו על ישראל בחטא העגל, ולכן נקרא המבול על שמו כמבואר בהפטרה בדברי הנביא (ישעיה נד-ט): "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור

תפלת הצדיקים הופכת מדת הדין למדת הרחמים

רחש לבי לפרש מה שדקדק רש"י בלשון קדשו: "ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים", ולא אמר "על ידי תפלת נח", שנתכוון בזה על מה שדרשו בגמרא (סוכה יד.) מקרא שכתוב (בראשית כה-כא): "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' – למה נמשלה תפלתו של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתם של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת הרחמים".

הנה כי כן זהו שדקדק רש"י לגלות לנו, כי נח זכה להפוך מדת הדין למדת הרחמים בזכות תפלתו, שהיתה בבחינת "תפלת הצדיקים" ההופכת מדת הדין למדת הרחמים. ואגב אורחא למדנו מדברי רש"י פירוש חדש במאמר הגמרא הנ"ל, כי תפלת הצדיקים: "מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת הרחמים", ובדרך הפשט היה אפשר לפרש, שהם מהפכים כביכול את הנהגת הקב"ה במדת הדין, שינהיג את העולם במדת הרחמים.

אולם מדברי רש"י כאן מבואר הפירוש, שתפלת הצדיקים מהפכת את הדין עצמו שייסכים להנהגה של מדת הרחמים, ובזה יוצדק לשון הפיכה: "מהפכת דעתו" – שמהפך את הדין עצמו לרחמים, כמו שכתוב אצל נח: "ויזכור אלקים את נח" – אלקים דייקא שהוא דין נהפך לרחמים, וכן אצל רחל אמנו: "ויזכור אלקים את רחל".

ויש להוסיף חידוד נאה מדוע היה נח צריך להפוך את הדין של אלקים לרחמים, ולא הספיק להפוך רק את הנהגת הקב"ה במדת הדין של אלקים למדת הרחמים של השם הוי"ה, כי מאחר שדור המבול הפכו ברשעותם את הרחמים עצמם לדין, כמו שהביא רש"י הוכחה ממה שכתוב: "ויאמר ה' אמחה את האדם" – השם הוי"ה שהוא רחמים נהפך לדין.

בפרשתנו פרשת נח (בראשית ו-ט): "אלה תולדות נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלקים התהלך נח". שנינו על כך בגמרא (סנהדרין קח.). "תנא דבי רבי ישמעאל, אף על נח נחתך גזר דין, אלא שמצא חן בעיני ה', שנאמר (בראשית ו-ז) ניהמתי כי עשיתם, ונח מצא חן בעיני ה'".

מאמר זה צריך ביאור: א. מאחר שהכתוב עצמו מעיד: "נח איש צדיק תמים היה בדורותיו", ולא היה לו שום חלק ונחלה בהשחתת דרכם של בני דורו, מדוע אם כן נחתך גזר דין גם עליו. ב. אם גם על נח נחתך גזר דין מפאת איזו סיבה, איך מצא חן בעיני ה' להצילו, הלא מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים י-ז): "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד".

פתח דברינו יאיר לבאר דברי חכמים וחידותם, על פי מה שמצינו חידוש גדול בפרשתנו בענין הכח הנפלא של נח, שהיה הצדיק הראשון שהפך בתפלתו מדת הדין למדת הרחמים. אמנם כן הוא לא התפלל לפני המבול כדי להציל את בני דורו, אבל אחרי שהיה סגור בתיבה שנה שלימה התפלל והפך מדת הדין למדת הרחמים כמו שכתוב (בראשית ח-א):

"ויזכור אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה, ויעבר אלקים רוח על הארץ וישוכו המים". ופירש רש"י: "ויזכור אלקים, זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים, ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין, שנאמר (שם ו-ה) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה, והוא שם מדת רחמים".

נמצינו למדים מדברי רש"י, כי בדור המבול היו שני מצבים קיצוניים מן הקצה אל הקצה, כי בתחילה גרמו דור המבול בהשחתת דרכם, לא רק לעורר מדת הדין משם אלקים, אלא גם להפוך מדת הרחמים של השם הוי"ה למדת הדין, עד שבא נח והתפלל בתוך התיבה, ועל ידי זה לא רק שעורר מדת הרחמים מהשם הוי"ה, אלא זאת ועוד שהפך בתפלתו גם מדת הדין של שם אלקים למדת הרחמים ככתוב: "ויזכור אלקים את נח".

"ויזכור אלקים את נח" רש"י: "זה השם [אלקים] מדת הדין היא, ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים"

נח לא התפלל להציל את בני דורו מהמבול, כי עדיין לא השיג כח התפלה להפוך מדת הדין למדת הרחמים

"בא אתה וכל ביתך אל התיבה" - רמז לו הקב"ה שהוא צריך לתקן על ידי כניסתו אל "תיבות" התפלה

אחרי שנענש נח שנסגר בתיבה שנה שלימה, הבין שהוא צריך להתפלל כדי להפוך מדת הדין לרחמים

מי נח עוד על הארץ". הנה כי כן יש לתמוה, מאחר שנח היה לו הכח הנפלא של "תפלת הצדיקים" - להפוך מדת הדין למדת הרחמים כפי שפעל בתוך התיבה, מדוע לא עלה על דעתו להשתמש בכח תפלתו להציל את כל בני דורו.

נח נענש שנסגר בתוך התיבה י"ב חודש

ונראה ליישב ענין זה בדרך מרווח, על פי מה שגילה לנו מרן ה"חתם סופר" (פרשתנו דף כב:) הטעם שהציל הקב"ה את נח ממי המבול על ידי שסגרו בתוך התיבה, שהרי הרבה דרכים למקום להצילו בלי שיצטרך להיות סגור בתיבה שנה שלימה עם חיות ובהמות, אך דבר זה היה עונש לנח משום שלא התפלל ולא הוכיח את בני דורו, ובלשון קדשו (דף כב:):

"לפי עניות דעתי הרבה רווח והצלה לפני הקב"ה, ולא היה צורך לסגור נח בתוך התיבה... על כן נראה לי כי נח ובניו וכל אשר אתו היו בעונש, מה שהיו אסורים בבית הכלא הזה בתיבה ונצטערו בה בלי ספק, והיה משפטם שנה תמימה ואחר כך הורשו לצאת לא קודם". וכוונתו על המבואר במדרש תנחומא (פרשתנו סימן ב): "אמרו רבותינו, י"ב חודש בתיבה לא ראה שינה לא ביום ולא בלילה, שהיה עוסק וזן הבריות שעמו".

וכן משמע מלשון המדרש הנ"ל שהתפלל נח: "הוציאה ממסגר נפשי", שיוציאו הקב"ה "ממסגר" התיבה, הרי מבואר כי מה שנסגר נח בתיבה י"ב חודש היה עונש גדול בשבילו. בא וראה עד כמה היה זה עונש קשה לנח, להיות סגור בתיבה עם בעלי חיים, כמו שמצינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק כג):

"י"ב חודש עשו כל הבריות בתיבה, והיה נח עומד ומתפלל לפני הקב"ה ואומר, רבון כל העולמים הוציאני מן המסגר הזה, כי עיפה נפשי מריח אריות ודובים ונמרים, ויכתירו לך כל הצדיקים כתר מלכות שהוצאתני מן המסגר הזה, שנאמר הוציאה ממסגר נפשי, בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי".

הקב"ה הכניס את נח לתיבה כדי שיתקן תיבות התפלה

חשבתי דרכי לבאר בזה מה שבחר הקב"ה לכנות את מקום ההצלה של נח ובניו ביתו בתואר "תיבה", כמו שכתוב (בראשית ו-י): "עשה לך תיבת עצי גופר קנים תעשה את התיבה וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר". וצריך ביאור מה ראה הקב"ה על ככה לכנות בנין ענק כזה "תיבה" ולא "אניה" או "בית".

הקב"ה לנח שיהפוך מדת הדין של שם אלקים לרחמים, וזה לשון קדשו:

"צהר. בין למאן דאמר חלון, בין למאן דאמר אבן טוב (רש"י שם), יקשה למה אפקיה קרא בלשון צהר. ונראה בדרך שכתבנו לעיל דגדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין לרחמים, והנה בדור המבול שנתגברו דינים דאלקים, ובפרט אלהיים מילוי ההי"ן [אל"ף למ"ד ה"ה יו"ד מ"ם] בגימטריא צר"ה, וידוע ממקובלים ורבותינו הקדושים שכן הוא דרך הקודש לצדיקים לעשות צירופים אחרים לטוב.

והנה בכאן שנתגברו הדינים דאלקים על העולם, היתה עת צר"ה לשונאי ישראל ולא היה באפשרי שינצל נח, אזי למדו השי"ת שיעשה מצר"ה צה"ר. וזהו שאמר הכתוב צה"ר תעשה לתיבה, רצונו לומר מתיבת צר"ה תעשה צה"ר, ולמה כך, ומפרש ואל אמנה תכלנה מלמעלה, אמ"ה ראשי תיבות אלקים מילוי ה'הי"ן.

נמצינו למדים מזה שהקב"ה רמז לנח רמז ברור: "צהר תעשה לתיבה", שיהפוך מדת הדין למדת הרחמים על ידי שיהפוך תיבת צר"ה לצירוף רצ"ה. ומזה למד נח כי אחרי שעברו עליו ועל בניו ביתו שנה שלימה בתוך התיבה, כמשפט הרשעים שנידונים בגיהנם י"ב חודש, הוא צריך להתפלל לפני ה' כדי להפוך מדת הדין למדת הרחמים.

מדות התיבה רמז על פגם התפלה

ועתה בא וראה שגם המדות של התיבה ארכה ורחבה, כללו רמז לנח שהוא צריך לתקן מה שלא התפלל על בני דורו, על פי מה שהביא ב"עבודת ישראל" (פרשתנו ד"ה איתא בזה"ק) בשם רבו הרבי ר' דוב בער ממעזריטש ז"ע, שדיבר בקדשו לבאר המדות של התיבה כמו שכתוב (שם ו-ט): "וזה אשר תעשה אותה, שלוש מאות אמה אורך התיבה, חמשים אמה רחבה ושלושים אמה קומתה".

וביאר על פי המבואר בספר יצירה (פ"א מ"ג) כי ברית הלשון מכוון כנגד ברית קודש, ומזה נשכיל להבין כי השומר ברית לשונו שלא לפגום

אך לפי האמור יש לומר שביקש הקב"ה לרמוז לו בזה, כי הסיבה שהצילו דוקא בדרך זו לסגור אותו י"ב חודש עם בעלי חיים היא, משום שלא השכיל להציל את בני דורו על ידי הכניסה בתוך "תיבה" של התפלה, לשפוך את נפשו לה' בתיבות של תפלה על בני דורו להמתיק מהם את הדין, ומזה ישכיל להבין שהוא צריך לתקן פגם זה על ידי שיתפלל.

יומתק להבין בזה דברי הבעל שם טוב הקדוש ז"ע, אשר דרוש דרש מקרא שכתוב (שם ו-ט): "צהר תעשה לתיבה", שצריך להאיר בכוונתו את התיבה של התפלה, כמו שהביא ב"דגל מחנה אפרים" (פרשתנו ד"ה ופתח התיבה) בשם זקיני הבעש"ט: "צהר תעשה לתיבה - שתראה להאיר התיבה שתוציא מפין".

לפי האמור הביאור בזה, כי מאחר שהקב"ה הציל את נח על ידי הבאתו אל ה"תיבה", כדי לרמוז לו שהוא צריך לתקן מה שלא השתמש בתיבות התפלה להתפלל על בני דורו, לכן בציווי על בניית התיבה טמונים הרבה רמזים על עבודת התפלה. ואכן בספר "בעל שם טוב" (פרשתנו מאות טו והלאה) מביא ענינים עמוקים שגילה הבעש"ט על עבודת התפלה הרמוזים בציווי לעשיית התיבה.

"צהר תעשה לתיבה" להפוך צר"ה לצירוף רצ"ה

ומה נשגבים הם דברי ה"תולדות יעקב יוסף" (פרשתנו ד"ה והנה צהר) שמפרש הרמז בפסוק זה: "צהר תעשה לתיבה", בלשון קדשו: "והנה תיבת צה"ר יש בו ג' צירופים, צר"ה, רצ"ה, צה"ר, וכוונת השי"ת שאמר לנח צהר תעשה אל התיבה, שיהפך מן צר"ה רצ"ה ויהי צה"ר למתק דיניו בשרשן כנ"ל, ובזה אמרו חז"ל צדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים".

נפלא לצרף בזה מה שכתב ה"אגרא דכלה" לפרש פסוק זה: "צהר תעשה לתיבה", כי בכך רמז

"אף על נח נחתך גזר דין" - מדה כנגד מדה שלא התפלל על בני דורו להמתיק מהם הגזר דין על ידי הפיכת מדת הדין למדת הרחמים. "אלא שמצא חן בעיני ה'" - ה' דייקא, שראה כי נח עתיד לתקן פגם זה אחרי שיקבל עונשו בתיבה י"ב חודש, שיתפלל ויהפוך מדת הדין למדת הרחמים, ובכך התברר שלא התפלל מתחילה משום שלא השיג עדיין כח התפלה, ובזכות זה מצא חן בעיני ה' לרחם עליו עוד לפני שהתפלל בזכות העתיד.

ונראה להביא סימוכין לכך כי מציאת "חן" בעיני ה' היא על ידי תשובה, מדברי ה"זרע קודש" להרה"ק מראפשיץ זי"ע (פרשת בראשית ד"ה ונח מצא), שביאר בדברי קדשו כי נח מצא חן, על ידי שהעלה את האות ח' הרומזת על ח'טא, עד לאות ו' שהיא בינה עולם התשובה שיש בה נ' שערי בינה, ובלשון קדשו:

"ונח מצא חן. שהיה הולך מתתא לעילא, והיה מעלה כל המדרגות אפילו בחינות תחתוניות מאד, והיה מעלה את בחינת אות ח"י" שרומז לחטא, לעולם התשובה שמורה בחינת אות נו"ן - נו"ן שערי תשובה, וזהו אותיות ח"ן, שבחינת ח"י" היא מעלה לבחינת נו"ן שערי תשובה".

נח התפלל שיזכירו אותו ישראל בתפלתם כל ראש השנה

בדרך זו במסילה נעלה לבאר חידוש נפלא שמצינו בפירוש רש"י על המדרש הנ"ל, שנח התפלל בתיבה: "הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך, בי יכתירו צדיקים, יתכללון בי צדיקיא, כי תגמול עלי, שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה", ונתייגעו המפרשים להבין מה שהתפלל: "בי יכתירו צדיקים, יתכללון בי צדיקיא". אולם בפירוש רש"י על המדרש מפרש הכוונה בזה: "בנסים שעשה עמי יודו הצדיקים ויכתירו, שיתנו לך כתר של שבח, שיהיו קובעים בתפלתם גם את נח באהבה זכרת".

נמצינו למדים מדברי רש"י, כי נח איש צדיק שפך נפשו לפני ה' בתפלתו: "בי יכתירו צדיקים, יתכללון בי צדיקיא", שבכל ראש השנה יזכירו אותו ישראל בתפלתם, ואמנם כן נתקבלה תפלתו כמו שתיקן רב בתפלת: "אתה זוכר מעשה עולם", לפסוקי הזכרונות במוסף לראש השנה, כמבואר בירושלמי (ע"ג). כי רב תיקן תפלה זו:

"וגם את נח באהבה זכרת, ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים... על כן זכרנו בא לפניך ה' אלקינו, להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים, ככתוב בתורתך ויזכור אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה, ויעבר אלקים רוח על הארץ וישוכו המים".

גמרא: "אף על נח נחתך גזר דין" - מדה כנגד מדה, שלא התפלל על בני דורו להפוך מדת הדין למדת הרחמים

"אלא שמצא חן בעיני ה'" - שהוא עתיד להתפלל בתיבה, ולהפוך על ידי זה מדת הדין למדת הרחמים

חידוש נפלא: נח התפלל "בי יכתירו צדיקים", שיתפללו הצדיקים כל ראש השנה: "וגם את נח באהבה זכרת"

בראש השנה מהפכים על ידי השופר מדת הדין למדת הרחמים, לכן מזכירים את נח שהפך מדת הדין לרחמים

"ונח מצא חן בעיני ה'" - שראה שהוא עתיד לתקן

על פי כל האמור יפתח לנו פתח לסגור על נח איש צדיק, כי מה שלא התפלל תחילה על בני דורו להפוך מדת הדין למדת הרחמים, הוא משום שלא השיג עדיין את הכח הנפלא של התפלה, שאפשר להתפלל גם על חוטא שכבר נגזר עליו גזר דין להפוך מדת הדין למדת הרחמים. זאת ועוד, שלא החזיק עצמו ראוי לכך שתפלתו תהיה בבחינת תפלת הצדיקים.

אך עם כל זאת נענש שנסגר בתיבה, כמו שדרשו בגמרא (יבמות קכא): על הפסוק (תהלים נ-ג): "וסביבו נשערה מאד, מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביבו כחוט השערה". והנה נח היה בבחינת "סביבו" של הקב"ה, כמו שהעיד עליו הכתוב: "את האלקים התהלך נח", שהלך עם הקב"ה, לכן דקדק עמו הקב"ה על שלא השכיל להבין מעצמו שהוא צריך להתפלל על בני דורו.

הנה כי כן אחרי שראה נח שסגרו הקב"ה בתיבה עם בעלי חיים שנה שלימה, כמשפט רשעים הנענשים בגיהנם י"ב חודש, עשה חשבון הנפש כדרכם של צדיקים מדוע הביא עליו הקב"ה עונש כזה, והתבונן גם כי המדות של התיבה הן אותיות לש"ן חסר ו', והבין מזה כי הסיבה לכך היא משום שלא השתמש עם הלשון בקום ועשה להתפלל על בני דורו.

זאת ועוד, שהתבונן במה שאמר לו הקב"ה: "צהר תעשה לתיבה", והשכיל להבין שהקב"ה רמז לו בכך, שהוא צריך להפוך את הדין של שם אלקים שעולה במילואו צר"ה לרחמים בבחינת צה"ר, לכן פתח בתפלה לפני ה': "הוציאה ממסגר נפשי", והפך בכך מדת הדין למדת הרחמים, כמו שכתוב: "ויזכור אלקים את נח", שגם שם אלקים נהפך לרחמים.

מעתה יאירו עינינו להבין המאמר של "תנא דבי רבי ישמעאל" שהבאנו בתחילת המאמר:

בדיבורו, זוכה להתקדש גם בעיני קדושת הברית. לכן הציל הקב"ה את נח איש צדיק על ידי כניסתו בתיבה, שהמדות שלה יש בהן רמז על קדושת הלשון.

הא כיצד, "שלוש מאות אורך התיבה", כנגד אות ש' שעולה שלוש מאות, "חמשים אמה רחבה", כנגד אות נ' שעולה חמשים, "ושלושים אמה קומתה", כנגד אות ל' שעולה שלושים, וכאשר נצרפם יש בהן ג' אותיות לש"ן [חסר ו'] לרמז שזכה להיכנס לתיבה משום ששמר על ברית הלשון עכדה"ק.

ב"חמרא טבא" להרה"ק רבי אברהם שמחה מבארניב זי"ע מוסיף על כך רמז נאה, כי מטעם זה הביא הקב"ה על בני דורו מבו"ל, שהוא נוטריקון מקרא שכתוב (משלי יח-כא): "מ'ות ו'חיים ב'יד ל'שון", לרמז כי אם הוא מקדש עצמו בברית הלשון זוכה לחיים, ובני דור המבול שלא קידשו את ברית לשונם הביאו על עצמם מות.

כעבדא קמיה מאריה אחיזנא בשולי גלימתו של המגיד ממעזריטש זי"ע, להוסיף תבלין לדברי קדשו מדוע רמז הקב"ה במדות התיבה אותיות לש"ן חסר ו', ולא רמז אותיות לשון מלא ו' כפי שכתוב בכל התורה, על פי מה שמצינו כי תיבה שהיא חסרה ו' הרי זה מורה על חיסרון בשלימות הדבר, כמו שפירש רש"י (בראשית כג-טז): "וישקול אברהם לעפרן חסר וי", לפי שאמר ואפילו מעט לא עשה, שנטל ממנו שקלים גדולים".

לפי זה יש לומר כי מטעם זה צוה הקב"ה לנח לעשות תיבה במדות שסימנם לש"ן חסר ו', ללמדו כי אמנם כן מצד אחד זכה להינצל מהמבול, בזכות ששמר את לשונו בסור מרע שלא לדבר דברים אסורים, אולם מצד שני יש כאן פגם בקדושת הלשון, מפאת שלא השתמש בה בקום ועשה להתפלל על בני דורו, שהרי מטעם זה נענש שניצול דוקא על ידי סגירתו בתיבה שמדתה לש"ן חסר ו'.

ב) לא רק שהוא דן אותם ברחמים, אלא זאת ועוד שהוא מהפך עליהם מדת הדין עצמה לרחמים.

מעשה יאירו עינינו להבין מה שתיקנו חכמינו ז"ל להזכיר בראש השנה פסוק זה: "ויזכור אלקים את נח", אשר מפסוק זה למדנו כי נח היה הצדיק הראשון בעולם, שפעל בתפלתו להפוך מדת הדין עצמה למדת הרחמים, עד כדי כך שהשם אלקים עצמו שהוא דין זכר אותו לטובה, לכן אנו מזכירים פסוק זה בתפלתנו בראש השנה כדי לעורר בכך, שנזכה גם אנו לעשות פעולה נפלאה זו בראש השנה ביום הדין להפוך מדת הדין לרחמים.

טעם, עלה אלקים בתרועה [אלקים הוא מדת הדין], ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב ה' בקול שופר [ה' הוא מדת הרחמים], ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם, והופך עליהם מדת הדין לרחמים".

וביאר ה"בני יששכר" (תשרי מאמר ג דרוש א) כפל לשון המדרש: "ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם, והופך עליהם מדת הדין לרחמים", שיש כאן שני ענינים: א) שהקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים: "ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם", כלומר שדן אותם במדת הרחמים.

יש להוסיף תבלין לבאר מחשבת חכמינו ז"ל שתיקנו לומר פסוק זה: "ויזכור אלקים את נח" בראש השנה, כי ראש השנה הוא יום הדין שהקב"ה יושב בו על כסא דין, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון לחרוץ דינים לטוב ולמוטב, ונתן לנו הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מצות שופר ככתוב (במדבר כט-א): "יום תרועה יהיה לכם", כדי שנהפוך מדת הדין למדת הרחמים, כמבואר במדרש (ויק"ר כט-ג):

"יהודה ברבי נחמן פתח (תהלים מז-ו) עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר, בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה. מאי

מחלוקת החתם סופר והיעב"ץ בפירוש התפלה: "להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים"

בפירוש הנוסח שתיקן רב בתפלת "אתה זוכר מעשה עולם" במוסף לראש השנה: "וגם את נח באהבה זכרת, ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים... על כן זכרונו בא לפניך ה' אלקינו, להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים", מצינו ויכוח גדול בין שני מאורי עולם - הגה"ק רבי יעקב עמדין ומרן ה"ח"תם סופר" זי"ע, מהו הפירוש "להרבות זרעו", האם הכוונה רק על ישראל שיצאו משם בן נח, או שהכוונה בזה על כל אומות העולם שהם בני נח.

ב"שאלת יעבץ" (ח"א סימן קמד בדיבור הא') מפרש כי "להרבות זרעו" הכוונה על אומות העולם ולא על ישראל, שהרי שנינו במשנה (נדרימ לא): "קונם שאיני נהנה לבני נח, מותר בישראל ואסור בעובדי כוכבים". הרי מבואר כי ישראל אינם בכלל בני נח. ומביא ראיה מזה שמותר להתפלל בראש השנה לא רק על ישראל אלא גם על כל האומות.

אולם בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קסה ד"ה וצ"ע) דוחה את הוכחת היעב"ץ בלשון קדשו: "כמה תשובות בדבר, חדא דזה אינו תפלה, אלא שבח להקב"ה על מה שהיה, ועוד אז עדיין לא נולד אברהם, והיה בכח שם בנו של נח, ונקרא שפיר להרבות זרעו". ונראה לפרש כוונתו בטעם השני, כי על מה ששנינו במשנה הנ"ל שהנודר מבני נח מותר בישראל, מקשה בגמרא (שם): "וישראל מי נפיק מכלל בני נח", כלומר הלא גם בני ישראל יצאו מנח.

ומתריץ: "כיון דאיקדש אברהם איתקרו על שמייה". פירוש, אחרי שנתקדש אברהם נקראו ישראל רק על שמו. הרי מבואר כי לפני שנתקדש אברהם נכללו ישראל בשם בן נח שממנו יצאו, ולפי זה שפיר יש לפרש: "על כן זכרונו בא לפניך ה' אלקינו, להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים", היינו להרבות את זרעו של שם אשר ממנו יצאו כל ישראל, כי אז לפני שנולד אברהם היו כל ישראל כלולים בשם בן נח.

"אלו ואלו דברי אלקים חיים"

והנה כאשר חיפשתי לברר ענין זה בתורתם של הראשונים, מצאתי ראיה ברורה לפירוש ה"חתם סופר", ממה שפירש ב"מחזור ויטרי" לרבינו שמחה תלמידו של רש"י: "על כן זכרונו של נח בא לפניך ה' אלקינו, להרבות זרעו, כמה דאת אמר (בראשית כח-יד) והיה זרעך כעפר הארץ, וצאצאיו, וזרעו ישראל שנאמר בהם (הושע ב-א) והיה מספר בני ישראל וגו'" [כחול הים אשר לא ימד ולא יספר].

וכן פירש בסידור רבנו שלמה מגרמייזא: "על כן זכרונו של נח בא לפניך ה' אלקינו, להרבות זרעו כעפרות תבל, ישראל נאמר כעפרות תבל, כדכתיב (בראשית כח-יד) והיה זרעך כעפר הארץ, וצאצאיו, וזרעו ישראל שנאמר בהם (הושע ב-א) והיה מספר בני ישראל כחול הים". הרי שהם מפרשים כה"ח"תם סופר" שהכוונה בזה על ישראל לבד ולא על אומות העולם.

אולם בא וראה מה שמצאתי חידוש גדול בפירוש סידור התפלה לבעל הרוקח (ראש השנה זכרונות) שמפרש: "להרבות זרעו כעפרות תבל" על ישראל, "וצאצאיו כחול הים" על כל האומות העולם בני נח, והנה הדברים בלשון קדשו:

"להרבות זרעו כעפרות תבל, (בראשית יג-טז) ושמת את זרעך כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות, וצאצאיו כחול הים, יהיו כחול הים, (שם טז) ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה, וכתיב (שם ט-א) ומלאו את הארץ, שאמר לו [הקב"ה] אף על פי שאיבדו כל אלה הדורות במעל, לא יהיה עוד מבול, אך ממך יהיה העולם מלא בבני אדם, כי יצאו מחלצין בנים כחול הים, כי אתה צדיק לפני בדור הזה".

הרי מבואר שהוא מפרש "להרבות זרעו" כפירוש ה"חתם סופר" על ישראל, ומביא ראיה לכך ממה שהבטיח הקב"ה ליעקב: "והיה זרעך כעפר הארץ", ואחר כך מפרש: "וצאצאיו כחול הים" כפירוש היעב"ץ על אומות העולם בני נח, ומביא ראיה לכך מפסוק שאמר הקב"ה לנח: "זאתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה", והרי זה בבחינת אלו ואלו דברי אלקים חיים, דברי היעב"ץ וה"ח"תם סופר" עולים בקנה אחד כפתור ופרח.